

OBRANA ČASTI NOŽEM I BATINOM U SLUČAJEVIMA
NEISPUNJENOG BRAČNOG OBEĆANJA*Zdravka JELASKA MARIJAN*Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: jelaska@isp.hr

SAŽETAK

U Splitu je tijekom međuratnog razdoblja zabilježeno više slučajeva neispunjenog bračnog obećanja u kojima su djevojke pokušale spasiti svoju i obiteljsku čast fizičkim napadom na mladića. U najtežim slučajevima koji su završili smrću mladića koji nisu ispunili zadano obećanje prikazi i komentari sudskih postupaka pružaju detaljniji uvid u društvena mjerila kojima se u ono vrijeme procjenjivalo čast i mogućnost njezine obrane.

Ključne riječi: žena, čast, zaruke, umorstvo, Split, Dalmacija

DIFESA DELL'ONORE CON COLTELLO E BASTONE IN CASO DI MANCATA
PROMESSA DI MATRIMONIO

SINTESI

Nel periodo tra le due guerre a Spalato ci sono stati alcuni casi in cui le ragazze hanno cercato di salvare l'onore e quello della loro famiglia aggredendo fisicamente il ragazzo che non aveva soddisfatto la promessa di matrimonio. I verbali e i commenti processuali relativi ai casi più gravi, con esito mortale dei ragazzi non intenti ad ottemperare la promessa di matrimonio, offrono uno spaccato dettagliato delle norme utilizzate in quel periodo storico per valutare l'offesa e la possibilità di difendere l'onore.

Parole chiave: donna, onore, impegno, omicidio, Spalato, Dalmazia

UVOD

Tijekom dvadesetog stoljeća društveni običaji i shvaćanja u Dalmaciji, kao i na širem europskom prostoru, mijenjali su se mnogo brže nego tijekom ranijih razdoblja. U ne tako davnom vremenu, prije manje od stotinu godina, djevojke kojima su mladići obećali da će ih vjenčati, a zatim ih napustili, bile su prema društvenim pravilima osramoćene, a sramota je padala i na njihove obitelji. U takvim slučajevima kontaminacija je bila vezana uz pojam časti. Daljnje sudbine tih djevojaka bile su različite. Istraživanja o običajima i shvaćanjima vezanim uz brak i zaručke na području Dalmacije, kao i na području ostalih hrvatskih pokrajina uglavnom su provođena za seoske sredine. Neka od njih uključuju i probleme odnosa koji nisu doveli do sklapanja braka, a pokazuju da su djevojke koje su se našle u takvim situacijama uglavnom napuštale obitelj i rodno selo, a u nekim slučajevima odlučile okončati svoj život, dok su rijetke ipak nastavljale živjeti s tim (Birt et al., 2003, 459–461; Erlich, 1971, 115–118, 122–133; Rajković, 2003, 549–550; Mogorović Crljenko, 2014). Spoznaja o običajima na području gradova ima malo i uglavnom nisu rezultat sustavnih istraživanja. Proučavajući povijest Splita u međuratnom razdoblju naišla sam na niz slučajeva u kojima su djevojke pokušale promijeniti svoj položaj napadima na mladiće koji su ih iznevjerili. No, nisam naišla na podatke koji bi upućivali da je takav običaj bio proširen na širem prostoru. Takvi bi se postupci mogli smatrati svojevrsnim pokušajima dekontaminacije.

Primjerice, kasno navečer 23. travnja 1919. jednog mladića koji se vraćao kući napala je iznenada „bivša vjerenica“. Udarila ga cjepanicom po glavi, izlupala šakama i zabila mu nož pod rebra. Ujutro se sama prijavila redarstvu (Novo doba, 24. 4. 1919, 3; 25. 4. 1919, 3).

U srpnju iste godine druga je djevojka, nakon bezuspješnog uvjeravanja mladića da vjenča njezinu mlađu sestru s kojom je izlazio, izvukla nož i zabila mu ga pod rebra. Zatim je otišla u obližnju zgradu suda i svojevrijedno se prijavila. Mladić je preminuo, a slučaj je dobio sudski epilog (Novo doba, 22.-24. 7. 1919, 3; 6. 12. 1919, 3; 9. 12. 1919, 4–5).

Godine 1930. jedna je djevojka ubila svog zaručnika koji je šest godina odgađao vjenčanje jer nije imao zaposlenje. Zanimljivo je da je uoči ubojstva majka djevojci savjetovala da nemoguću situaciju, u kojoj djevojka mladića nije mogla napustiti, a on je stalno odgađao vjenčanje, savjetovala kako joj je jedini izlaz „nož u trbuh“ (Jadranska pošta, 14. 5. 1930, 4). Ovaj savjet kojeg nije trebalo pojašnjavati ukazuje da takav način postupanja nije bio neuobičajen u tadašnjem Splitu, iako ovakvi slučajevi nisu bili česta pojava. No, nije poznato od kada taj običaj datira.

Navedeni primjeri govore o djevojkama koje su odrasle u gradu. Donekle slični slučajevi djevojaka koje su u grad došle sa sela imali su blaže ishode, što upućuje na to da ovaj običaj nije bio rasprostranjen na širem prostoru. Tako je, primjerice, u rujnu 1925. godine jedna djevojka presrela je financijskog pripravnika koji je tri godine ranije službovao u njezinom rodnom mjestu, obećao joj vjenčanje ali je napustio kada je premješten. Djevojka je ostala trudna, a nakon porođaja napustila je rodno mjesto i otišla služiti u Split. Kada je pronašla svog nekadašnjeg mladića tražila je objašnjenje. Tek je tako saznala da je on oženjen i ima troje djece. Bila je šokirana njegovom izjavom jer se godinama nadala da će on ipak popraviti sramotu koju joj je nanio. Pokušala ga je zadaviti, a kad se otrgnuo

nastavila je vičući nasrtati na njega. Rastavio ih je stražar i oboje priveo na redarstvo gdje se priča raspela i završila djevojčinim proklinjanjem i sebe i bivšega dragoga (Jadranska pošta, 25. 9. 1925, 3).

MLADI LJUDI I DRUŠTVENI OBIČAJI

Mladi Splićani u to su vrijeme imali određenu slobodu ponašanja, upoznavanja, udvaranja i izbora budućih bračnih drugova. Uglavnom su sami birali bračnoga druga, ali s njihovim su se izborom roditelji morali suglasiti. Prilika i mjesta za upoznavanje mladih bilo je mnogo. Najviše prigoda za susrete davale su večernje šetnje. Jedno od glavnih obilježja javnog života Splita u to vrijeme bio je život na otvorenom tijekom gotovo cijele godine, na što je utjecala i povoljna mediteranska klima. Uvečer nakon završenog posla ili škole običavalo se poći na šetnju. U jesen, zimu i proljeće uglavnom se šetalo glavnim gradskim trgov popularno zvanim Pjaca, a ljeti središnjim dijelom obale, popularno zvanim Riva. U ovim su šetnjama sudjelovali svi slojevi stanovništva i različite generacije. U hladnijim mjesecima prigodu za druženje, upoznavanje i udvaranje davala je i sezona plesova koja se održavala od sredine siječnja do početka Korizme. Bilo je i prigoda za susrete i udvaranje koji su vezani samo za neke slojeve stanovništva. U obiteljima srednjeg i imućnog statusa postojali su običaji prijema gostiju određenim danom u tjednu. Te su prigode ponekad i obitelji koristile za pozivanje mogućih udvarača koje su smatrale poželjnim izborom u nadi da će se mladi zbližiti. Ponekad su i mladići nalazili nekoga tko će ih uvesti na takve susrete nakon što bi im se neka djevojka svidjela. U predgrađima u kojima se vodovodna mreža tek postavljala u međuratnom razdoblju dio se stanovništva opskrbljivao vodom na javnim česmama. Po vodu na česme išle su djevojke, a mladići bi se okupljali oko česme te je to bilo glavno mjesto susreta težačke mladeži. Stanovništvo predgrađa u to se vrijeme još uvijek velikim dijelom bavilo obradom vinograda i vrtova u okolici grada, a s razvojem industrijalizacije postupno su se od težačkog (poljoprivrednog) preobražavali u radničko stanovništvo (Jelaska Marijan, 2009, 268–272, 355–361, 373–374, 401–407).

Nakon dugog razmjenjivanja pogleda, ako bi naklonost s obje strane bila uočljiva počinjalo bi udvaranje. Ono je često uključivalo pjevanje serenade pod prozorom odabranice. Zatim bi se zaljubljeni nastojali što češće sastajati. No, postajala su pravila prihvatljivog ponašanja. Djevojka se s mladićem mogla sastajati uz odobravanje obitelji i pratnju neke ženske osobe, (sestre, prijateljice, tete ...). Sastajanje djevojke s mladićem bez pratnje treće osobe za djevojku je bio sklizak teren i već je takvo ponašanje smatrano nedoličnim i za nju i za njezinu obitelj. Nisu bili rijetki slučajevi u kojima bi djevojke koje su se pokušale same sastajati s mladićima dobile batine od roditelja ili starije braće, a jednako bi prošli i oni s kojima su se sastajale. O tipičnim i netipičnim situacijama pri udvaranjima govore književna i memoarska djela o Splitu međuratnog razdoblja (Kovačić, 1971, 197–199, 185; Plenković, 1990, 5–6; Uvodić, 1939, 57–82, 90–94, 125–131, 163–172, 179–183; Uvodić, 2002, 13–20, 33–34, 39–49, 57–61, 103–114, 126, 139–145).

Nakon što bi mladić i djevojka jedan drugome očitovali svoje osjećaje, a roditelji se suglasili s njihovim izborom, sklapane su zaruke i ugovarano vjenčanje. Zaručnici su

imali nešto veću slobodu druženja, jer su njihove veze već odobrile obitelji te se smatralo da će sigurno dovesti do vjenčanja. Tada više nije bilo predomišljanja oko izbora budućega bračnog druga. Iako su se zaruke mogle raskinuti, njihovo je raskidanje predstavljalo sramotu za obje strane. Taj je običaj gotovo do apsurdna doveden u Uvodicevoj priči „Besida je besida“ (Riječ je riječ) u kojoj majka sinu zabunom isprosi krivu djevojku umjesto njegove odabranice. Unatoč zabuni sin mora oženiti tu drugu djevojku, jer bi povlačenje dane riječi značilo veliku sramotu za obitelj (Uvodić, 2002, 44–46).

Isimijavanje ovog običaja u nekim apsurdnim situacijama polako je unosilo duh novog vremena, no tradicija se ipak uvelike još poštovala. I sami su mladi ljudi raskidanje zaruka smatrali sramotnim, pa su takve situacije mogle biti i povod samoubojstva. Takav je slučaj i s jednim od najpoznatijih slučajeva samoubojstva u međuratnom Splitu koji se zbio na terasi svjetionika na lukobranu 1933. godine kada je mladi ljubavni par svojevolumno izabrao smrt. Prema izjavi mladića na samrti na očajnički čin zajednički su se odlučili te je on njoj pucao u srce, a zatim sebi ispod srca. Oboje su svojevolumno odlučili umrijeti jer je postojala „prepreka za ženidbu“. Djevojčin otac je za to znao te ih je pokušao razdvojiti poslavši nju na mjesec dana u Šibenik. Djevojka se vratila tjedan dana prije tragedije, te su se ponovo sastali. Razlog samoubojstva ležao je u tome što se mladić koji je prije živio u Budvi tamo bio zaručio s jednom djevojkom. Nakon preseljenja u Split ohladio se od te ljubavi i zaljubio u drugu djevojku, no nije htio prekršiti riječ zadanu prvoj djevojci. Smatrao je kako je bolji izlaz smrt nego razvrgnute zaruke, a njegova druga djevojka ga je podržala i odlučila mu se pridružiti u očajničkom ljubavnom činu (Jelaska Marijan, 2002, 397).

U sretnijim slučajevima zaruke su vodile vjenčanju. O vjenčanju i mirazu redovito su se dogovarali roditelji ako su ih mladenci imali. U težačkim obiteljima u pravilu se smatralo da je djevojka dobivanjem miraza namirena za svoj nasljedni dio, te su se one ujedno tog dijela i odricale o čemu je često sastavljan i bilježnički spis (Jelaska Marijan, 2007).

Glavna prepreka mogućem braku moglo je biti suprotstavljanje roditelja izboru. Razlozi suprotstavljanja mogli su biti imovinske prirode, ako su odabranik ili odabranica bili izrazito siromašni, no ako su mladi bili uporni ta bi prepreka znala biti uklonjena čekanjem da se mladić zaposli i počne zarađivati dovoljno da prehrani obitelj. Veći problem bilo je postojanje kakvih razmirica između obitelji. U takvim su situacijama mladić i djevojka u pravilu čekali da prepreka nestane. Obitelj je nastojala odgovoriti mladu osobu od takvog stava, ali su mnogi ostajali uporni, a bilo je i slučajeva u kojima bi netko od rođaka ili obiteljskih prijatelja posredovao da roditelji popuste, no to nije uvijek bilo uspješno. Katkad bi roditelji nakon više godina upornosti mladih popustili, a katkad su mladi jednostavno godinama čekali da im roditelji umru. Na dugotrajno čekanje javnost je uglavnom gledala sa simpatijama, cijeneći vjernost i odanost. Iako u tim situacijama nije bilo službenog sklapanja zaruka, ovakve se parove ipak nazivalo zaručnicima jer su jedno drugome obećali vjernost (Uvodić, 1939, 65–76, 91–94; Uvodić, 2002, 57).

Nešto su drugačije okolnosti koje su smatrane slučajevima zavođenja. To su veze u koje bi se djevojke upustile bez odobrenja obitelji, te bi se s mladićem sastajale bez odobrenja roditelja. Ukoliko bi u takvim okolnostima mladić djevojci obećao brak, ona se s pravom nadala realizaciji tog obećanja, no valjalo je utvrditi da je takvo obećanje bilo lažno.

U slučaju da se djevojka upustila u vezu s mladićem bez privole roditelja situacija je također bila sramotna za obitelj, jer se postavljalo pitanje je li obitelj učinila dovoljno da to spriječi. U takvim situacijama ponekad se pokušavalo popraviti stvari naknadnim dogovorima o vjenčanju. No, prema zakonskim odredbama nije bilo mogućnosti nekoga natjerati na brak.

Prema austrijskom Općem građanskom zakoniku, koji je u Dalmaciji u pitanjima ženidbenog prava vrijedio do 1946. godine, dakle i u vrijeme prve jugoslavenske države, zaruke su prethodno obećanje dviju osoba različitog spola da će jedna s drugom sklopiti brak, ali „ne donosi sa sobom pravne obaveze niti da se sklopi žendbu, niti da se učini ono, što je bilo ugovoreno za slučaj, ako bi se odustalo od obećanja“ (Opći austrijski građanski zakonik, §45, 25). Iz tumačenja Općeg građanskog zakonika proizlazi da se zaruke mogu smatrati pravnom činjenicom, ali ne i pravnim poslom. Stoga zaruke ne uzrokuju bilo kakve pravne obaveze, a posebice ne obavezu sklapanja braka, jer se u brak moglo ući jedino dobrovoljno, a ne pod prisilom. Stoga ni razvrgavanje zaruka nije moglo povući za sobom tužbu radi prekršene obaveze sklapanja braka. Moglo se jedino tražiti povrat darova, ako ih je bilo, a u nekim slučajevima i naknadu štete ukoliko bi sud uopće procijenio da je ikakve štete bilo. Na sličan su način zaruke bile definirane i u tada važećem kanonskom pravu, prema kojem je to ugovor muškarca i žene kojim međusobno obećavaju da će sklopiti brak. Ali ni po kanonskom pravu iz tog obećanja nije nastajalo nikakvo pravo tužbe na sklapanje braka, niti su razvrgnute zaruke s jednom osobom mogle biti prepreka sklapanju braka s drugom osobom (Majstorović, 2005, 751–753).

Do raskidanja zaruka moglo je doći iz različitih razloga. Ponekad bi se ispostavilo da su se djevojke, izmakavši kontroli obitelji, nesmotreno upustile u vezu u kojoj pravog obećanja vjernosti nije ni bilo, već se radilo o zavođenju lažnim obećanjem. Ponekad bi se netko od zaručnika jednostavno ohladio, a ponekad se mladi par jednostavno nije znao nositi s različitim preprekama. Neke su od tih situacija vodile tragičnim ishodima. Među njima su posebno zanimljivi napadi koji su dobili sudski epilog jer tijek suđenja i javni novinski komentari slučajeva otkrivaju širi društveni kontekst. Slučajevi su rekonstruirani prema novinskim tekstovima jer je arhivska građa za Split međuratnog razdoblja sačuvana tek u fragmentima.

NAJPOZNATIJI SLUČAJEVI

Prodavačica cvijeća, Tonka Ozretić, koja je 1919. godine mladiću svoje sestre nožem nanijela ozljedu od koje je preminuo, optužena je za umorstvo, a pred sudom se pozvala na obranu časti. Tonka je mladića pokušala uvjeriti da vjenča njezinu mlađu sestru Danicu, a kad je on to odbio, probola ga je nožem. U svoju je obranu izjavila da ga je probola nožem radi obrane časti. Suđenje Tonki Ozretić, staroj 22 godine, održano je u prosincu 1919. na Okružnom sudu u Splitu uz veliki interes javnosti. U sudnici je osobito bila brojna ženska publika koja je otvoreno davala podršku optuženoj. U iskazu pred sudom navela je da je nakon smrti oca preuzela brigu o obitelji. Otac je od nje na samrti tražio da se brine o braći i sestrama, a i majka joj je to prepustila. Sestru je odgovarala od veze s mladićem koji je bio nešto imućniji od njih. No, sestra je nije poslušala i na kraju zatrud-

njela. Tonka je tada poduzela što je mogla da dođe do vjenčanja. Kako bi sestri osigurala veći miraz, odlučila se odreći svog nasljednog dijela u korist sestre, a isto je zatražila i od majke te je mladića pokušala nagovoriti na vjenčanje. Međutim, on je njezinu ponudu ismijao, nakon čega ga je probola nožem. Na kraju svog iskaza pred sudom je istaknula da joj je žao, ali „da će radije da je strijeljaju nego da sutra na nju ljudi prstom pokazuju“ (Novo doba, 9. 12. 1919, 4–5). Tužiteljstvo je nastojalo optuženu prikazati kao osobu koja mrzi svijet, osobito muškarce, a njezinu sestru kao djevojku čije ponašanje nije bilo nimalo uzorno, jer je izlazila i s drugim mladićima. Obranu časti opovrgavali su tvrdnjom da ponašanje sestre nije bilo časno i da se nije imalo što braniti. Međutim, svjedoci su uglavnom potvrdili navode obrane. Na ruku optuženoj išao je i iskaz mladića koji je u bolnici, prije smrti izjavio da je Tonkinjoj sestri obećao brak, iako nije mislio ozbiljno, nego joj je to rekao „samo da je uzmogne imati“ čime je potkrijepljena tvrdnja o zavođenju djevojke (Novo doba, 9. 12. 1919, 4). Tužiteljstvo nije uspjelo dokazati ni da se Tonkina sestra vidala s drugim mladićima, a svi iskazi o Tonki bili su vrlo povoljni. U Tonkinu korist išao je i iskaz mlađe sestre koja je navela da je Tonka ozbiljno upozoravala na problematičnost veze s mladićem koji ne bi htio vjenčati djevojku bez miraza, da joj je vezu s pokojnikom branila, pa je čak i tukla zbog toga, odnosno da je poduzela sve što je mogla kao dvadesetogodišnja djevojka koja je preuzela brigu o brojnoj obitelji. Obrana je uspjela dokazati obranu časti i Tonka je odlukom porote oslobođena optužbi. U završnom govoru branitelj optužene je, među ostalim, istaknuo da zakon zavedenoj djevojci ne pruža nikakvu zaštitu. Zavodnika možda osude na 1-2 mjeseca zatvora, a djevojci ostaje trajna sramota. Tvrdio je da je optužena postupila po savjesti, žrtvujući se da spasi čast obitelji, te je od porotnika tražio neka presude po svojoj savjesti. Prema tužitelju optužena je, pak, hladno izvršila umorstvo, za što je bila predviđena smrtna kazna, a istaknuo je i da okaljanu čast nož ne može obraniti. Odlukom porote Tonka Ozretić oslobođena je i optužbe za umorstvo i optužbe za ubojstvo. Publika je presudu primila s glasnim odobravanjem (Novo doba, 6. 12. 1919, 3; 9. 12. 1919, 4–5).

Pozivanje na obranu časti nije uvijek bilo uspješno. Ono je otvaralo pitanje moralne slike djevojke i njezine obitelji te se pravo pozivanja na takvu obranu dokazivalo kroz vrlo neugodno propitivanje osobnog života. U spomenutom slučaju iz 1930. godine u kojem je djevojka ubila zaručnika koji je šest godina odgađao vjenčanje, optužena se nije uspjela pozvati na obranu časti jer joj brojne okolnosti nisu išle u prilog. Slučaj je privukao veliku pažnju javnosti kako zbog samog događaja, tako i zbog duljeg sudskoga postupka.

Prema činjenicama utvrđenima tijekom istrage i prema optužnici Fedora Dumanić i Antun (Ante, Nino) Radeljak bili su u vezi šest godina. Dvije godine prije događaja optužena je izgubila djevičanstvo s pokojnikom. Nekoliko mjeseci prije zločina, njezini su je roditelji potjerali iz kuće. Zaručnik ju je sklonio kod svoje tete, a nakon toga joj je stric dao kućicu za stanovanje pored kuće njezinih roditelja, s kojima se ona s vremenom izmirila, te joj je i majka nosila hranu. Zaručnik ju je redovito posjećivao, nosio joj novac i hranu, ali stalno je odlagao vjenčanje jer je bio nezaposlen. Po zanimanju je bio drvodjelac. Djevojka je po zanimanju bila krojačica, a ni ona nije bila zaposlena. Obitelji nisu bile naklonjene ovoj vezi, ali nisu joj se ni protivile. Nekoliko mjeseci prije ubojstva čak su bile i obavljene napovjedi, ali do vjenčanja ipak nije došlo. Djevojci roditelji nisu

bili spremni dati nikakav miraz, tvrdeći kako za to nemaju mogućnosti, no prigovaralo im se da nisu ni htjeli izaći u susret mladiću koji bi se bio zadovoljio i malom vrijednošću dovoljnom da započnu zajednički život. Djevojka i njezina majka umjesto toga su od mladićeve tete tražile da njegova obitelj financijski pomogne mladom paru. Teta je odgovorila da to ne ovisi o njoj, da je mladiću doduše pokojni stric ostavio određenu imovinu, ali da mladić time može raspolagati tek nakon njezine smrti. Tom je prilikom djevojčina majka pred mladićevom tetom kćeri rekla da joj nema druge nego „nož u trbuh i kuline vanka“. Teta je u istrazi i pred sudom svjedočila da je i sama djevojka u nekim prigodama udarala mladića. Ni drugi svjedoci nisu dali povoljne iskaze o čudi optužene i njezinom ponašanju prema pokojniku. Dapače, više ih je svjedočilo kako mu je u raznim prilikama prijetila da će ga probosti nožem. Ni o čudi i ponašanju njezine majke nisu imali lijepih riječi, slažući se da ju je majka i poticala na nasilno i neprimjereno ponašanje, ali i da su obje bile silovite čudi. Za pokojnika su svjedoci navodili da je bio vrlo strpljiv i da je i djevojci stalno savjetovao strpljivost i čekanje boljih vremena za njihovu vezu (Jadranska pošta, 14. 5. 1930, 4; 11. 10. 1930, 4; Novo doba, 10. 10. 1930, 7).

U svoju obranu optužena je navela da je zaručnik htio napustiti, da ju je tukao i vrijeđao, no za to nije bilo dokaza. Navodila je da se nije htio zadovoljiti minimalnim iznosom potrebnim za vjenčanje već je tražio veći miraz. Kobne večeri zaručnik je došao k njoj, a ona je molila neka ju vjenča, no on je i dalje odgađao. Došlo je do svađe tijekom koje je ona izvukla nož, koji je kupila ranije tog dana. Ubola ga je nožem u desno stegno, presjekavši mu i arteriju i venu. U suprotnosti s tvrdnjama da ju je zaručnik htio ostaviti, djevojka je i sama navela da ju je on, umirući, molio neka ga poljubi i zove svećenika koji će ih vjenčati. Ona je umjesto toga oprala ruke, presvukla se, otišla na vrata roditeljske kuće i rekla što je učinila te je s bratom otišla u policijsku stanicu ostavljajući zaručnika neka iskrvari. Optužena je priznala zločin, ali se branila da joj je policija bila bliža od liječnika te da je mislila kako će ga policijski stražari odnijeti liječniku. Prema liječničkom vještačenju ozljeda je izazvala jako krvarenje te je smrt brzo nastupila. U prvom sudskom postupku Okružni je sud u Splitu je, 14. svibnja 1930., utvrdio da je optužena zločin počinila hotimično, ali ne i nakon zrelog razmišljanja. Osuđena je na devet godina robije, trajni gubitak časnih prava i plaćanje troškova pogreba pokojnika (Jadranska pošta, 14. 5. 1930, 4–5; 15. 5. 1930, 4–5; 11. 10. 1930, 4; Novo doba, 10. 10. 1930, 7). Novine upozoravaju na veliki interes javnosti za događaj. U sudnicu su puštane samo osobe s dozvolom, a mnogi su čekali ispred zgrade suda. Nakon presude „pred vratima je čekala velika masa naroda od više stotina ljudi“ (Jadranska pošta, 15. 5. 1930, 5).

Optužena se žalila na Stol sedmorice u Zagrebu, koji je poništio presudu i vratio slučaj splitskom Okružnom sudu na ponovni pretres. Tijekom ponovljene rasprave optužena je donekle promijenila iskaz, iako je većinu ponovila kao i prije. Tada je tvrdila da je nož kupila s namjerom da ubije i sebe i zaručnika, te je žalila što nije uspjela i sebe ubiti. Kad je na samrti tražio da ga poljubi, ona ga je i poljubila, a tek tada je oprala ruke i presvukla se. Obrana je ovaj put imala i više svjedoka koji su svjedočili u korist optužene kao osobe mirne čudi, te se nastojalo pobiti navode tužitelja da je optužena zlostavljala pokojnika. Nakon ponovljene rasprave, 11. listopada 1930., Okružni sud u Splitu donio je isti zaključak kao i prvi put (optužena je zločin počinila hotimično, ali ne i nakon zrelog

razmišljanja), ali je izrekao manju kaznu te je taj put Fedora Dumanić osuđena na pet godina robije (Jadranska pošta, 11. 10. 1930, 4; 13. 10. 1930, 3; Novo doba, 10. 10. 1930, 7; 13. 10. 1930, 5).

Zbog neobičnog mjesta događaja ističe se slučaj pokušaja ubojstva koji se odigrao u zgradi Kotarskog suda u Splitu 17. listopada 1932. Pred tim sudom tada se vodila rasprava između Filomene (File) Šegvić i Vicka Dvornika Vesanovića radi utvrđivanja očinstva Filine kćeri. Raspravi su bile nazočne i obje obitelji. Kada je rasprava za taj dan završena i zakazana nova, a nazočni se počeli spremati na odlazak, File je iz ručne torbice izvukla nož i Vicku zadala pet uboda u trbuh prije nego što su se nazočni snašli i oduzeli joj nož. Samo je jedna od pet rana bila dovoljno duboka da izazove unutarnje ozljede, a brzom intervencijom ranjeni je prevezen u bolnicu i operiran te se brzo počeo oporavljati (Jadranska pošta, 18.–20. 10. 1932, 4). Mlada je žena odmah odvedena na policiju gdje je izjavila kako je već kao sedamnaestogodišnja djevojka ljubovala s Vickom. Djevojka je s obitelji stanovala na Trsteniku, predjelu splitskog polja na rubu grada. Mladićeva obitelj bila je iz težačkog predgrađa Lučac, a bili su vlasnici polja u blizini Filine kuće. U takvim okolnostima mladi su se često susretali na području gdje nije bilo mnogo ljudi. Godinu dana prije napada na sudu Fila je rodila kćer. Vicko se ohladio i napustio je još prije poroda. Dijete nije htio priznati te je ona pokrenula parnicu radi utvrđivanja očinstva. O samom napadu i njegovim razlozima Fila je izjavila: „Ono što sam učinila, uradila sam radi svoje časti. [...] Smrklo mi se pred očima kad je Vicko na sudu rekao da me ne poznaje, a pred mjesec dana me napao i izudarao u polju kad sam nosila mlijeko. Tražila sam od njega ako ne ljubav, ono barem da prizna da je otac našeg djeteta. Ja sam siromašna djevojka, ali od poštene i čestite obitelji.“ U nastavku je pojasnila problem pri utvrđivanju očinstva u ovakvim prilikama: „On je poricao da me je poznavao prije porodjaja djeteta i da smo uopće vodili ljubav, jer kaže, za to nema svjedočanstava. To me najviše uzrujalo, jer svak čini ljubav potajno, a niko ne tišći sviću kad čini ljubav.“ Uz to je bila uvjerena da su Vicka od nje odvrćale njegove sestre (Jadranska pošta, 18. 10. 1932, 4). S mladićeve strane mogle su se čuti kontradiktorne izjave u kojima je tvrdio i da djevojku uopće ne poznaje i da je poznaje, ali nisu bili u vezi, odnosno da su bili u vezi, ali nije siguran da je on otac djeteta (Jadranska pošta, 18.–19. 10. 1932, 4).

Zanimljivo je da niti jedna od mladih žena koje su počinile ovakve napade nikad nije bježala, već bi se mirno i svojevrijem prijavile policiji, što ostavlja dojam da su bile svjesne kako su počinile tragičan, ali konačan čin.

ZAKLJUČAK

Opisani slučajevi su svaki na svoj način ekstremni i nisu slika uobičajenog ponašanja, ali upravo svojim odstupanjem od uobičajenog govore o tome što je bilo poželjno, a što nepoželjno ponašanje. Oni oslikavaju poglede na pitanje časti djevojaka i njihovih obitelji, na pitanje kontaminacije, ali i na određene mogućnosti dekontaminacije. Na nasilnost reakcija vjerojatno je određenog utjecaja imao i burni mediteranski temperament.

Svi su slučajevi vezani za imovinski slabo imućno stanovništvo, najviše uz težački sloj i djevojke bez ili tek s minimalnim iznosom miraza. Na ovakve postupke ne nailazi-

mo kod djevojaka iz srednjeg ili imućnog sloja gradskog stanovništva. Moguće je da je na to utjecalo to što su djevojke iz srednjeg i imućnog sloja boljim školovanjem i pažljivijim odgojem usvojile i veću profinjenu ponašanja, ali bez utjecaja sigurno nije bilo ni to što su djevojke s mirazom bile manje izložene samovolji mladića, a utjecaj obitelji veći. No, treba voditi računa i o tome da se odnos prema zarukama vremenom mijenjao, a strogostr nazora popuštala brže među imućnijim i obrazovanim stanovnicima, nego među siromašnijima među kojima su se tradicionalne vrijednosti teško mijenjale.

Odnos javnosti u ovim slučajevima ukazuje na to da je publika s određenim odobravanjem gledala na hrabrost djevojaka u borbi da spase čast svojih obitelji, ali samo ako za to nije bilo drugog načina, odnosno ako je djevojka prethodno pokazala strpljenje u traženju i čekanju rješenja. O samim slučajevima dobrim dijelom se odlučivalo i na temelju općeg dojma o ponašanju djevojke i mladića, te je svaki slučaj na svoj način bio poseban.

THE DEFENSE OF HONOUR WITH STICK AND KNIFE IN CASES OF NON-REALIZED MARRIAGE PROMISES

Zdravka JELASKA MARIJAN

Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10000 Zagreb, Hrvatska

e-mail: jelaska@isp.hr

SUMMARY

During interwar period in Split were recorded several cases of non-realized marriage promises in which maids tried to save her's own honour and her's family honour by phisical attack on lad. There were recorded cases of waiting vith sudden assult by stick or some other thing and olso cases of knifed after unsuccessful assurances. Reviews and anotations of legal proceedings in the hardest cases which ended by death of lads who didn't realized pledged word giving detailed insight in that time social criterions of evaluating honour and possibility of it's defense.

Described cases are extreme evry in another way and aren't illustration of usual behaviour, but just by aberration of usual shaw what was desirable and what was not desirable behaviour.

All cases were connected with poorly situated people, mostly with labourers and maids without of dowry or with minimal dowry. There are no cases like this in the medium and upper classes of urban population.

Key words: female, honour, engagement, murder, Split, Dalmatia

IZVORI I LITERATURA

- Birt, D., Jurković J., Kelemen, P. (2003):** Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka na obroncima Senjskog bila. *Senjski zbornik*, 30, 445–538.
- Jadranska pošta.** Split, dnevni list, 1925-1934.
- Novo doba.** Split, dnevni list, 1918-1941.
- Erlich, V. (1971):** Jugoslavenska porodica u transformaciji. Studija u tri stotine sela. Zagreb, Liber.
- Jelaska Marijan, Z. (2002):** Vrste i oblici nasilja u Splitu između dva svjetska rata. *Acta Histriae*, 10, 2, 391–410.
- Jelaska Marijan, Z. (2007):** Neka ostavština bude dosudjena ostalim nasljednicima bez obzira na nju kao da se nije niti rodila (Običaj odricanja od prava nasljeđivanja u Splitu 1919–1940). *Časopis za suvremenu povijest*, 39, 3, 611–651.
- Jelaska Marijan, Z. (2009):** Grad i ljudi: Split 1918.-1941. Zagreb, Hrvatski institut za povijest.
- Kovačić, I. (1971):** Smij i suze starega Splita. Split, vlastita naklada.
- Majstorović, I. (2005.):** Zaruke i miraz kao neregulirani instituti suvremenog hrvatskog obiteljskog prava. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 55, 3-4, 733–774.
- Mogorović Crljenko, M. (2014):** The Abduction of Women for Marriage: Istria at the Beginning of the Seventeenth Century. *Acta Histriae*, 22, 3, 617–632.
- Opći austrijski građanski zakonik** – drugo popravljeno i dopunjeno izdanje. Spevec, F. J. (ur.). Zagreb, L. Hartman (Kugli i Deutsch), 1899.
- Plenković, L. (1990):** Da se ne zaudobi. Split, Logos.
- Rajković, M. (2003):** Život žene u selima Senjskog bila. *Senjski zbornik*, 30, 539–586.
- Uvodić, M. (1939[?]):** Libar Marka Uvodića Spličanina. Zagreb, Binoza.
- Uvodić, M. (2002):** Drugi Libar Marka Uvodića Spličanina. Split, Marjan tisak.